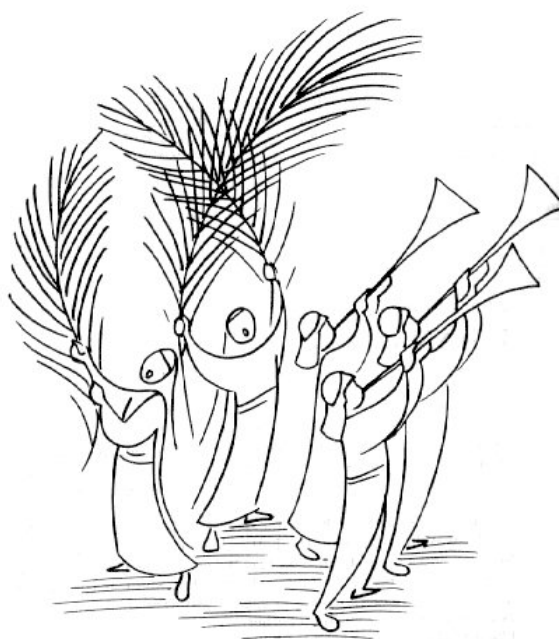

Gemeenteschets

Het feest van de eredienst

HET FEEST VAN DE EREDIENST

door ds. B. Luiten

tel. 038 - 455 00 01
e-mail b.luiten@hetnet.nl

Deze gemeenteschets is een uitgave van:

Gereformeerde Bijbelstudiebond (GBb)

Bond voor Gereformeerde Jongerenverenigingen (BGJ)

april 2006

Alles uit deze uitgave mag vrij gekopieerd worden!

Inhoud

INHOUD	2
WOORD VOORAF	3
HET FEEST VAN DE EREDIENST, <i>bijbelstudie voor jongeren 12-16</i>	5
‘Rustdag’, waar denk je dan aan?	5
Samen vieren	5
Vriendschap met God	6
Luisteren en spreken als echte vrienden	7
Nu jij	12
Ook thuis	12
Voor de leiders	13
Het grote gebod	13
Gods verbond	13
Bij de vragen	14
HET FEEST VAN DE EREDIENST, <i>bijbelstudie voor jongeren 16+</i>	15
‘Eredienst’, waar denk je dan aan?	15
De Hebreëen moesten wennen aan de nieuwe eredienst	15
Naderen tot God	16
Hoe nader je zelf tot God?	17
De praktijk van de eredienst	18
De eer zit vooral in je hart	19
HET FEEST VAN DE EREDIENST, <i>bijbelstudie voor volwassenen</i>	21
Bijbelse uitgangspunten voor de eredienst	21
Kerkelijke afspraken over de orde van dienst	23
Doelen / wensen	24
Als gemeente gaan tot God	24
Aandacht voor kinderen	25
En de oudere jeugd?	26
De tweede kerkdienst	28
Lectuur voor wie zich verder verdiepen wil	30
Tips voor liederen	30
Tips voor (nog meer) bijbelgedeelten	30

Woord vooraf

In de eredienst klopt het hart van de gemeente. Wanneer zij samenkomt om God te prijzen, Hem te danken en naar Hem te luisteren. Om zijn hulp te zoeken en te vinden, vergeving te ontvangen en genade. Om de band te vernieuwen, die voor eeuwig is bedoeld. De band met Hem en met elkaar.

Als daar het hart van de gemeente niet klopt, waar dan wel? Erediensten kunnen bezieling geven, daar zijn ze voor bedoeld. Maar o wee, als die bezieling ver te zoeken is. Als de harten niet opengaan, als de rituelen verstarren, als de prediking niet meer overkomt. Wat is dan aan de hand?

Het mooiste is meestal ook het kwetsbaarste. Zo ook het bidden in de eredienst. Het aanroepen van God, dat zo bijzonder is, wordt gemakkelijk te gewoon. Het luisteren naar Gods stem uit de hoge hemel, wordt zomaar iets waar we verkeerde eisen aan stellen, uit onszelf. Ook predikers die voor de zoveelste keer gaan preken over een bepaalde tekst, kunnen vervallen in een sleur of in eenzijdigheden. Ouders nemen hun kinderen mee, uit overtuiging, maar zijn soms zelf te weinig enthousiast. En waarom nemen ze de kinderen mee, hoe is de eredienst er ook voor hen?

In deze schetsen willen we opnieuw ontdekken hoe rijk we zijn als gemeente van onze Heer. Hoe zijn hart naar ons uitgaat, hoe dichtbij Hij komt. En hoe levensecht wij Hem zullen ontmoeten, alle leeftijden bij elkaar, in verbondenheid met alle heiligen. En hoe je daarin meer betrokken kunt zijn, hoe je dat kunt leren.

Het zijn drie schetsen voor verschillende leeftijden. Maar eigenlijk zijn ze zo geschreven, dat de tweede groep toch ook wel even de eerste schets moet doorlezen. En de derde groep evenzo: lees eerst wat voorafgaat. Want over de erediensten is veel te zeggen, meer dan in één schets past. Daarom volgen deze schetsen elkaar op, ze passen als bouwstenen op elkaar.

Toepasselijke bijbelgedeelten staan in de teksten, voorzien van vragen voor gesprek en bezinning.

Probeer op de gespreksavonden wat extra aandacht aan liturgie te geven, aan het Woord, het lied en het gebed. Want ook dan is God in jullie midden. Zijn zegen wens ik jullie toe.

Bas Luiten

Het feest van de eredienst

Bijbelstudie voor jongeren 12-16 jaar

'Rustdag', waar denk je dan aan?

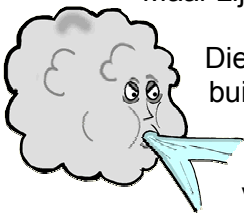
Eens was er een wedstrijd voor schilders. Ze kregen allemaal dezelfde opdracht: maak een schilderij met als thema 'rust'.

Na even nadenken volgden ze allemaal hun fantasie.

De één bracht een heel rustig landschap op het doek. Met slome koeien in een weiland. Je zou er zo bij in slaap kunnen vallen.

De ander penseelde een Spaanse stad tijdens de siësta. Alle winkels dicht en mensen met de ogen dicht.

Maar zij kregen de hoofdprijs niet.

Die ging naar degene die een woeste storm had geschilderd. Je zag de bomen buigen en de takken zwiepen. En te midden van al dat geweld zat een vogeltje op een tak. Met twee pootjes hield hij zich veilig vast. Hij zwiepte ook heen en weer, maar hij had een vast punt. Dat was zijn rust.

De schilder wilde daarmee zeggen: de ware rust, waar je echt wat aan hebt, merk je juist te midden van allerlei gevaren. En deze rust is niet een vorm van slapen, maar van goed wakker blijven en weten waar je je aan vasthoudt.

Dit is precies wat God bedoelt in de Bijbel. Slapen moet je 's nachts doen, in je bed. De rustdag is om je echte houvast te vinden, in de Heer. Zorg dat je dan fit bent.

De rustdag is om je houvast te vinden in de Heer

Samen vieren

In Leviticus 23 vinden we alle feestdagen die God onder het Oude Testament instelde. De eerste en belangrijkste was de wekelijkse rustdag, de sabbat. Lees maar in de verzen 1-3.

Alle werk moest worden neergelegd om die dag 'samen te vieren'. Het was een dag om samen te komen voor God, een feestdag voor het hele volk.

Want God heeft de aarde gemaakt, zegt het vierde gebod (Ex. 20:11). Hij geeft ons dit land. En bovendien heeft Hij zijn volk uit Egypte geleid, uit het slavenhuis. Dat is nóg een argument, en Mozes mag het toevoegen aan datzelfde gebod (Deut. 5:15). Dus God geeft niet alleen land. Hij geeft leven, ruimte en vrijheid. Reden genoeg om feest te vieren, een groot bevrijdingsfeest.

Was dat alles? Nog lang niet!

God wilde nog meer geven, oneindig veel meer. Hij wilde vooral Zichzelf geven! Het vieren van de rustdag noemt Hij een 'teken van zijn eeuwigdurend verbond' (Ex. 31:16,17). Een teken dat goed duidelijk wilde zijn! God kwam wonen midden onder zijn volk. En telkens kwamen al die mensen naar het heiligdom, om bij Hem te zijn.

En dat was nog maar het begin. Want in de hemel gaat dit verder. Daar zingen en bidden overleden heiligen voor dezelfde troon als wij. In het hemelse heiligdom.

En uiteindelijk zal de hemel op aarde neerdalen. God zal tussen de volken wonen en alle zonde en verdriet wegdoen (Op. 21:3,4). Daarom zei God van het begin af aan: je moet heel zuinig zijn op mijn teken. Want er zit heel veel belofte in. We mogen straks binnengaan in zijn eeuwige rust, als we ons daar gelovig op richten (Heb. 4:1).

'Rust' is ook hier weer niet bedoeld als 'lekker lui', maar als 'helemaal thuis zijn bij God', na alle zonden, moeiten en teleurstellingen.

De sabbat is nu vervuld, de zevende dag vieren we niet meer. Maar de betekenis is gebleven. Op de eerste dag van de week is Jezus opgestaan uit de dood. Hij bevrijdt ons maar niet uit Egypte, maar van de dood en van de satan. En Hij brengt ons thuis bij zijn Vader.

Christenen in het Nieuwe Testament zijn van het begin af aan samengekomen op de dag van Jezus' opstanding. Om die te vieren. En dat doen we nog steeds.

Terwijl we uitzien naar de grote samenkomst, als Jezus verschijnt op de wolken.

Met God samenkomen is bedoeld als het begin van een groot feest

Vriendschap met God

Wat doen we nu in de kerkdienst? We komen samen om ons verbond met God te vieren! Als je daarop let, kun je meemaken wat er gebeurt.

'Verbond' kun je ook weergeven met 'vriendschap', want dat is precies wat God hierin bedoelt.

*'t Verbond met Abraham z'n vrind
bevestigt Hij van kind tot kind.
(Ps. 105: 5)*

Dit is geen gewone vriendschap natuurlijk. Want God is groot en heilig, we zijn eerbiedig voor Hem. Hij is niet je 'vriendje'. Toch zoekt Hij echte vriendschap met jou, van hart tot hart! Net zoals Hij in het paradijs met Adam en Eva omging, dichtbij en vertrouwd.

Weet je hoe echte vrienden zijn? Hoe belangrijk ze voor elkaar zijn? Hoe ze altijd op elkaar kunnen rekenen? Probeer zo te denken aan Jezus, Hij is gekomen om die vriendschap nieuw leven te geven. Nergens is er zo'n goede vriend als Jezus is (Gez. 37:1). Zijn leerlingen noemde Hij zijn vrienden (Joh. 15:14,15). Hij stond altijd voor hen klaar, en Hij had tijd en aandacht voor iedereen. Als het moest, dag en nacht.

En zo is ook de Vader van Jezus: je kunt altijd op Hem rekenen, Hem in vertrouwen nemen, Hem om hulp en raad vragen. Hij zal er zijn (zo heet Hij!), Hij wil alles voor je doen, en vooral...: Hij houdt enorm veel van je.

In de samenkomsten wil Hij zijn liefde tot de gemeente aan alle mensen laten zien. Zodat iedereen van harte komt en er steeds meer mensen bij willen zijn. Centraal daarin is de verkondiging van zijn Woord. Die moet eerlijk zijn en duidelijk. Dan horen we wie God voor ons is in zijn eindeloze liefde en trouw, wat Hij doet voor ons en voor de hele wereld, en wat Hij nog meer belooft. En ook dat er nergens anders zo'n God is, Hij is de enige vol leven en liefde.

In die samenkomst ben jij zelf ook heel belangrijk. Want echte vriendschap komt van twee kanten! Zo is dat toch altijd? En zo is dat nu helemaal! Want let nu heel goed op: bij elk woord dat God zegt, is Hij benieuwd naar jouw antwoord. Jazeker!

Wat vind je daar nou van, dat God je leven geeft? Dat Jezus voor jou geleden heeft aan het kruis? Dat Hij zoveel van je houdt? Dat Hij je nu elke dag omringt met zijn liefde, om voor je te zorgen en je te leiden? Wil je dat? Vind je dat fijn? En hoe vind je dan dat de heilige Geest je gaat veranderen, zodat je meer en meer aan God gaat denken? En dat je vooral niet ergens anders je geluk moet gaan zoeken?

Vragen te over. Geloof je God? Vertrouw je Hem? Mag Hij alles van je weten? Houd je van Hem?

Al die vragen komen in de kerkdienst op jou persoonlijk af, en op iedereen daar, of de mensen daar nu al jarenlang komen of er voor het eerst zijn. Hoe ga je deze week leven? Hoe doe je dat als een vriend van God?

Vandaar dat er in een eredienst steeds momenten zijn, dat wij iets tegen God zeggen, in een antwoord, in een lied en in een gebed. God wil je horen!

- ▶▶ Wanneer ben jij nu een echte vriend van God?
Hoe laat je Hem dat weten in de eredienst?

Luisteren en spreken als echte vrienden

We gaan eens kijken naar het verloop van een kerkdienst.

1. Waar beginnen we altijd mee? Nee, niet met de zegengroet. Wat zeggen we eerst? En waarom? Denk daarbij aan Matteüs 18:20, zoek maar even op.

2. Daarna klinkt de begroeting in de naam van God: 'Genade voor u (voor jullie) en vrede, van Hem die is en die was en die komt ...' Zo zegt God dat zelf tegen je, kijk bijvoorbeeld maar in Openbaring 1:4-5.

Vraag 1:
Wat betekent genade? Welke vrede krijg je?

3. We zingen voor God, een psalm of een ander lied. Er zijn heel verschillende liederen: sommige zijn een gebed, andere een loflied of een verkondiging. Er zijn ook liederen van aanbidding. Dan vraag je niets, maar je zegt waarom je van God houdt, en waarin je Hem bewondert.

Vraag 2:
Kun je van elk een voorbeeld noemen?

Psalmen bestaan al heel lang, ze zitten vol met historie en daden van God. Daardoor lijken ze soms wat moeilijker. En soms moet je iets langer naar de tekst kijken om te weten wat je zingt. Gezangen zijn nieuwer en kunnen juist heel eenvoudig zijn.

We mogen psalmen en gezangen gerust afwisselen. Belangrijk is wel dat je met je hart zingt. Kijk maar eens wat Paulus daarover zegt in Kolossenzen 3:16.

4. In de ochtendiensten klinkt de wet van God. Dat hebben we afgesproken. Omdat God die wet aan ons gaf om zijn verbond te leren onderhouden. Elk gebod gaat over vriendschap, al moet je daar soms even bij nadenken.

Een voorbeeld: God zegt dat Hij zal zorgen voor wat je nodig hebt. Geloof je Hem? Niet dat je rijk wordt, maar wel dat Hij dus echt altijd voor je zorgt? Ook als het moeilijk wordt? Vertrouw je zijn vriendschap met jou?

Als je daarop 'ja' zegt, hoef je dus nooit te stelen. Daarover gaat het achtste gebod: vrienden van God stelen niet.

En dan hoef je ook nooit jaloers te zijn. Vrienden van God begeren niet andermans spullen (tiende gebod).

En je kunt elke rustdag je werk neerleggen. Want als echte vrienden mag je vertrouwen op God, op het werk dat Hij alle dagen doet (vierde gebod).

Ander voorbeeld: geloof je dat je altijd bij God mag komen in gebed? Ook als je iets stoms hebt gedaan, of iets ergs? Als je daar 'ja' op zegt, hoef je dus nooit te liegen. Niet tegen God, ook niet tegen mensen. Vrienden van God spreken de waarheid (negende gebod).

Laatste voorbeeld: geloof je dat God aan mensen het leven geeft? En dat Jezus de mensen gelukkig wil maken? Dan maak jij ze niet ongelukkig, maar je gaat juist met Jezus meedoen. Vrienden van God willen ook vrienden zijn van mensen (zesde gebod). En als ze elkaar liefde beloven, willen ze daarin net zo trouw zijn als God (zevende gebod).

In het Nieuwe Testament gaat het vaak over de wet. Jezus heeft alle geboden helemaal gehouden (vervuld) en daar uitleg bij gegeven. Misschien helpt het je als je eens op die manier naar de tien geboden luistert. Dan zou de wet er zo uit kunnen zien:

Aanhef:

Ik ben de Heer, Ik sluit mijn verbond met u.

Ik heb u in Jezus Christus verlost. Ik wil dat u in vrijheid met Mij omgaat.

1. Mij alleen zult u liefhebben, vertrouwen en gehoorzamen.
Van niets of niemand in de wereld zult u een afgod maken.
2. U zult van Mij geen eigen voorstelling maken.
In Jezus Christus heb Ik laten zien wie Ik ben.
Zie Mij in Hem en getuig van Hem.
3. Draag mijn naam dankbaar en vol vertrouwen.
Misbruik mijn naam niet, want dan kom je aan Mij.
4. Vier de dag van Jezus' opstanding als de dag van verlossing en blijdschap.
Leef uit de zondag al de dagen van de week.
5. Uw ouders, eer hen als uw vader en uw moeder die Ik u gaf.
Uw kinderen, zie hen als mijn kinderen die Ik aan uw zorg heb toevertrouwd.
6. U zult uw naaste laten delen in mijn liefde. Ook hij is door Mij geschapen.
Zijn leven mag u niet aantasten en vernietigen, ook niet door woorden.
7. Het huwelijk is door Mij ingesteld. Daarin zult u elkaar trouw zijn zoals Ik u trouw ben. Mannen en vrouwen, jongens en meisjes zullen elkaar respecteren en buiten het huwelijk geen seksuele relatie aangaan.
8. De aarde is van Mij met alles wat erin is. Uw bezit is tijdelijk, u mag het gebruiken als u daar eerlijk mee omgaat. U kunt niet Mij en tegelijk het geld dienen. U zult de armen helpen.
9. Uw ja zij ja en uw nee nee. Als u over uw naaste spreekt, zult u oprecht en betrouwbaar zijn. U moet erop uit zijn de naam van uw naaste te beschermen.
10. Er mag in uw hart geen jaloezie opkomen. Ikzelf wil u alles geven wat u nodig hebt.
Wees niet bezorgd.

Samenvatting:

U zult Mij, de Heer uw God, uw Verlosser, liefhebben met heel uw hart en met heel uw verstand en met al uw kracht. En u zult uw naaste liefhebben als uzelf.

5. We bidden tot God om Hem een antwoord te geven op de tien geboden.

Vraag 3:
Wat zou je zelf daarin zeggen, denk je?

Ook vragen we de Heer of Hij bij ons wil zijn als we in de Bijbel gaan lezen en luisteren naar de preek. Niet alleen om de tekst te begrijpen, maar vooral om te geloven wat we horen. We willen graag dat het Woord in ons hart komt, door de heilige Geest. Dan kunnen we steeds beter aanvoelen wat God bedoelt en waar Hij mee bezig is. Dan groeien we in de vriendschap met Hem en met elkaar.

6. In de bijbellezing en in de preek komt het Woord van God naar je toe. Dat is als een zaad, want er zit leven in (1 Petr. 1:23). Want het gaat over Jezus, Hij is ons leven. Op elke bladzijde van de Bijbel gaat het over Hem. Ook al staat zijn naam er niet altijd, wat Hij doet en heeft verdiend, staat er wel. Hij geeft vergeving, bevrijding en uiteindelijk genezing van ziekte en dood. Hij is nu al je weg tot God, door Hem kun je bidden. Hij is de waarheid waar alles om draait enz., enz. In Jezus komt God zelf naar je toe. Zijn liefde, zijn werk, daar is heel veel over te zeggen.

Daarom moet je in de kerkdienst niet steeds op je horloge kijken, want dan zit je aan andere dingen te denken. Want bedenk wel dat het zaad op heel verschillende plaatsen terecht kan komen. Langs de weg, op rotsachtige plaatsen, tussen dorens en distels, óf in een goed stukje grond waar het wortel kan schieten en tot bloei komen.

►► Zoek dit eens na in Matteüs 13:18-23.

In je hart gaat het net als in je achtertuin. Als jij niet goed voor het zaad zorgt, als je het geen goed plekje geeft, als je vergeet water te gieten, als je niet af en toe wat onkruid weghaalt, zal dat zaad niet echt boven de grond komen. Maar als je dat allemaal wel doet, kan het zo mooi gaan bloeien dat je het zelf niet snapt. Hoe kan in zo'n klein zaadje zoveel leven zitten, en zoveel kleur?

7. Op de preek geven we een antwoord. Dat antwoord is heel belangrijk, God wil weten wat je ervan vindt, wat je allemaal gehoord hebt. Daarom zingen we bijvoorbeeld een *lied*, waarin we God danken en aanbidden. Of een ander lied, waarin we met de boodschap van de preek instemmen.

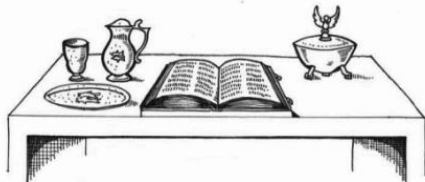
We antwoorden ook in een *gebed*, om heel ons leven aan Hem toe te vertrouwen. We bidden voor elkaar en voor andere mensen, voor de zieken, de eenzamen en allen die teleurgesteld zijn. En vooral vragen we of we het begin van ons nieuwe leven diep in het hart mogen bewaren, ook als we naar school gaan of naar het werk.

Vraag 4:
Voor wie bidden we nog meer?

8. Ook de geloofsbelijdenis is een soort antwoord. Die kunnen we zeggen of zingen, meestal doen we dat in de middagdienst. Daarmee zeggen we: 'Zo is onze God!'

Denk daarbij aan alle christenen die dat met je mee zeggen, soms in heel verschillende omstandigheden. Sommigen worden vervolgd of zitten gevangen, anderen hebben geen huis of eten en drinken. Toch zeggen ze allemaal: 'Zo is onze God!' Daar houden ze zich aan vast, aan zijn trouw en vriendschap. Daar is de belijdenis voor bedoeld. En ook om dit aan andere mensen te laten weten.

9. Soms is er bediening van de doop of van het avondmaal. Daarin wil God onderstrepen wat Hij zegt.

In de *doop* kun je zien hoe Jezus je schoon wast van alle vuil. Als we het water zien, denken we aan zijn bloed. Zo mag je echt vriend van God zijn, je hoort echt bij Hem. De heilige Geest wil je leren hoe mooi dat is.

Bij het *avondmaal* vraagt Jezus de gelovigen bij Zich aan tafel. Hij deelt brood en wijn uit, net als in de nacht waarin Hij verraden werd. Maar nu is Hij dood geweest en Hij leeft! Zo deelt Hij Zichzelf uit met de belofte dat Hij echt zijn leven wil delen met al zijn vrienden. Ieder die bij Hem aan tafel gaat, heeft goed nagedacht over wat dat betekent. Dit kun je alleen ontvangen als het allerbelangrijkste in je leven.

Vraag 5:

Als je (nog) niet aan tafel gaat, maar kijkt vanaf je plaats, hoe kun je dan meedoen met wat je ziet?

10. We geven geld voor de kerk en voor hulp aan iedereen die dat nodig heeft (het werk van de diakenen). Soms zijn er bijzondere doelen als er ergens een ramp is geweest. Als je vriend van God bent, en je zijn liefde wilt doorgeven, mag dat ook wat kosten.

Vraag 6:

Hoeveel gaven de mensen in het Oude Testament? Kijk maar eens in Leviticus 27:30. Wat leer je daarvan?

11. God geeft ons zijn zegen mee. Dat wil zeggen: Hij legt zijn naam op je: Vader, Zoon en heilige Geest. Om bij je te zijn, overal, en zijn verbond te gedenken. Het ontvangen van die naam herinnert je aan de inhoud van je doop.

In Numeri 6:22-27 leert God aan Aäron de zegen zo uit te spreken:

Moge de HEER u zegenen en u beschermen,
Moge de HEER het licht van zijn gelaat over u doen schijnen en u genadig zijn,
Moge de HEER u zijn gelaat toewenden en u vrede geven.

Vraag 7:

Vanouds heeft de kerk hierin de drie-enige God herkend. Zie jij dat ook? Hoe dan?

De gemeente zegt hierop 'amen'. Dat is een stellig antwoord in de Bijbel. Het betekent: 'Ja, zo zal het zeker zijn!', of: 'Zo is onze God!'

*In iedere eredienst wordt Gods vriendschap met ons weer nieuw en belangrijk.
Een vast verbond!*

Nu jij

Het papier van deze schets is geduldig. Daar kan ik de mooiste dingen op schrijven, zonder dat het echt wat met jou doet. Maar dat is nu de bedoeling niet, dat begrijp je. Het gaat er niet alleen om, dat je de eredienst snapt. Het gaat er vooral om, dat je in de eredienst meedoet!

- ▶▶ Bespreek eens met elkaar:
 - wat is nu mooier en duidelijker voor je geworden, zodat je in de eredienst daar voortaan beter aan mee kunt doen?
 - wat vind je nog steeds moeilijk om te begrijpen of te doen in de eredienst?
 - waarbij denk je: dat is typisch iets van anderen (van ouderen), niet van mij?
 - weet je ook iets wat beter zou kunnen in de eredienst? Noem eens wat. En wat zou je daar zelf voor willen doen?

Misschien komen daar resultaten uit tevoorschijn, die je eens met de dominee wilt bespreken. Vraag dan eens of hij een keertje op vereniging komt. Ik weet zeker dat hij dat graag zal doen.

Ook thuis

Weet je trouwens, dat je ook thuis God kunt ontmoeten? Gewoon op je kamer, of in het gezin? Steeds als je bijbelleest komt God zelf naar je toe, op elke bladzijde. En Hij is altijd benieuwd naar je reactie, vergeet dat niet. Die mag je dan zelf geven in je gebed of in je lied.

'Huiselijke eredienst' heette dat vroeger. 'Stille tijd' zeggen we tegenwoordig. Maar hoe je het ook noemt, het betekent dat de kerkdienst niet een eenzaam eilandje wil zijn in een grote oceaan van allerlei drukte waarin je God vergeet. Vriend van God ben je elke dag.

Echte vriendschap is belangrijk, altijd en overal!

Voor de leiders

Het grote gebod

Deze schets is geschreven vanuit het grote gebod: leer de kinderen van God te houden! Leer ze zo luisteren en kijken, dat ze Gods liefde ontdekken. Leer ze zo praten en zingen, dat ze antwoord geven aan God met heel hun hart.

Het lijkt me heel wezenlijk dat de jeugd ontdekt dat het daarom draait in een kerkdienst. En vervolgens, dat ze leren hoe echt die ontmoeting met God is. En dat ze ervaren hoe belangrijk zij *zelf* in die ontmoeting zijn, met hun eigen geloof en hun antwoord.

Laten we als gemeente beseffen, dat de jeugd daar niet kan zitten met als enige reden dat dat zo moet of hoort. God houdt geen slaven, Hij heeft kinderen. 'Laat de kinderen tot Mij komen!', zei Jezus nadrukkelijk. Dat gebeurt als we de jeugd in de eredienst betrekken. Geef ze een taak, geef ze vertrouwen, laten ze maar eens naar voren komen met hun eigen liefde voor God. Te vaak bestaat bij de jongeren de indruk, dat de eredienst iets van de ouderen is, van hun beleving, van hun muziek, van hun tradities enz. Daardoor verliest de kerk nogal wat jonge mensen. Eerst hangen ze jaren op de achterste bank, daarna gaan ze ervandoor zodra ze de kans krijgen.

Terwijl er soms zo weinig voor nodig is om ze erbij te halen. Ook de jongeren willen geloven, zij zoeken God. Ook zij mogen Hem ontmoeten. We moeten ze laten ervaren dat ze daarin belangrijk zijn! In de schets voor de volwassenen stimuleer ik om met de jeugd in gesprek te gaan.

Graag wil ik onder de aandacht brengen wat ik hierover eerder heb geschreven, in o.a. de volgende artikelen in het weekblad *De Reformatie*:

'Aandacht voor kinderen', in: *De Reformatie*, 21 mei 2005;

'Heeft de kerk een probleem met de oudere jeugd?', in: *De Reformatie*, 28 mei 2005;

'Als gemeente gaan tot God', in: *De Reformatie*, 17 mei 2003.

Alle teksten zijn te vinden op www.dereformatie.nl.

Gods verbond

Misschien roept het vragen op, dat ik voor verbond het woord 'vriendschap' gebruik. Zijn we niet meer gewend aan 'belofte en eis'? Moeten we de jeugd juist niet hun verplichtingen 'inprenten' en gehoorzaamheid leren?

Wat mij betreft ligt hierin geen tegenstelling. Maar 'belofte en eis' kan wel eenzijdig zijn, als we het daarbij zouden laten. Jezus vergelijkt Gods verbond graag met een huwelijk: Hij is de bruidegom, wij zijn de bruid. Uiteraard kent het huwelijk wederzijdse beloften en eisen; maar toch, als het daarbij zou blijven, heb je het wezenlijke nog niet in beeld. Want dat is de *liefde*, de wederzijdse hartelijke toewijding om het goede voor elkaar te zoeken, van dag tot dag. Alleen van afspraken en verplichtingen kan geen huwelijk bestaan. Gods verbond ook niet. Het wezen daarvan is de liefde die God ons schenkt vanuit het diepste van zijn hart, uit zijn vrije wil, en de wederliefde die Hij daarmee oproept in ons hart.

Zo willen we onze jongens en meisjes leren luisteren naar het evangelie, zodat het in hen bewerkt dat ze in liefde trouw willen zijn aan God. Daarmee wordt hun eigen antwoord dus ook heel belangrijk in de eredienst. Bij ieder woord dat God zegt, is Hij benieuwd naar het antwoord dat Hij krijgt! Daarom: breng de jongens en meisjes zover dat ze in de eredienst bewust meedoen, dat ze spreken en zingen met hun hart. Geef ruimte aan hun eigen lied, hun dank, hun gebed. Leer ze vrienden van God te zijn, die eerbiedig en open met Hem omgaan.

Dat is trouwens ook de bedoeling van 'inprenten' (Deut. 6:7). Dat is graveren met een fijne stift, zodat er iets moois ontstaat van God in de harten van kinderen. Daardoor zal hun hart steeds naar Hem uitgaan.

Bij de vragen

Wat de vragen betreft in deze schets, de meeste wijzen zich vanzelf. Enkele aandachtspunten:

Bij vraag 1: 'Genade' is vergeving van zonden, én dat je daardoor bij God mag komen. Juist dat laatste is van belang. Vergeving is middel, ontmoeting is doel.

'Vrede' betekent al zoiets als verbond, vriendschap. Het is een actieve vrede, bondgenoten komen voor elkaar op.

Wie genade en vrede ontvangt, ontvangt Jezus.

Bij vraag 5: Wie gelovig kijkt, ontvangt precies dezelfde inhoud, namelijk Jezus! Het sacrament voegt inhoudelijk niets toe aan het Woord, maar onderstreept en verzegelt het.

Eventueel kan ter sprake komen, dat het avondmaal (anders dan de doop) tweezijdig is. Hierin gaat het om wederzijdse toewijding, vandaar dat ieder eerst zijn geloof dient te belijden. Een sprekende tekst hierbij is Openbaring 3:20.

Bij vraag 7: Dat de zegen uit drie regels bestaat, valt op.

En je kunt in de regels de Vader, de Zoon en de heilige Geest herkennen. De almachtige Vader beschermt, de Zoon bewerkt onze genade en de heilige Geest maakt het licht in ons leven en schenkt de vrede in ons hart.

Het feest van de eredienst

Bijbelstudie voor jongeren 16+

'Eredienst', waar denk je dan aan?

We beginnen met een paar vragen, niet om daar meteen heel lang bij stil te staan, maar om in het onderwerp te komen.

►► Wat komt er bij je boven als je het woord 'eredienst' hoort:

- om welke eer gaat het?
- ervaar jij dat zo: breng jij 'eer' in een kerkdienst?
- wat vind je sowieso van je eigen rol in de eredienst?

►► En wat vind je van deze vragen:

- waarom komen we samen, wie heeft dat verzonnen?
- waarom twee keer op een zondag?
- waarom een gemeente waarin alle leeftijden bij elkaar zijn?

Misschien weten jullie niet overal een antwoord op. Dan ben je juist nieuwsgierig geworden, hoop ik. In het vervolg gaan we zien, dat het echt om iets heel moois gaat.

De Hebreëen moesten wennen aan de nieuwe eredienst

Nu gaan we een bijbelstudie doen over Hebreëen 12:18-29. Kijken wat God ons vertelt over eredienst. We vinden heel wat in de brief aan de Hebreëen.

Voordat je in die brief gaat lezen, is het goed iets te weten van de rode draad die erdoorheen loopt.

Deze Hebreëen waren Joden, die tot geloof in de Heer Jezus waren gekomen. Ze kenden dus de geweldige historie van het Joodse volk, met grote koningen als David en Salomo. En een nog grotere koning zou Jezus zijn. Wat een glorie stond hun dan te wachten! Maar die heerlijkheid was ver te zoeken. Ter wille van hun geloof werden ze uit hun land verdreven en vervolgd tot in het buitenland toe. Een enorme tegenvaller. In plaats van aanzien kregen ze spot en smaad te verduren, christenen werden aangezien voor misdadigers. Hoe nu? Hadden ze zich vergist?

Daarom krijgen ze deze brief, die vol staat met bemoediging en aansporing. Kijk bijvoorbeeld maar in 10:37-39 en 12:1-3. 'Geef het niet op, verlies jullie geloof niet, houd vol!', kom je in alle toonaarden tegen.

En ze krijgen onderwijs. De nieuwe bedeling is geen tegenvaller, een stap terug, maar juist een grote stap vooruit. Dat kun je zomaar niet zien, inderdaad, maar je kunt wel in geloof bedenken waar Jezus nu mee bezig is. In alle opzichten is Hij nu verder dan in de oude bedeling. De Hebreëen krijgen dat op allerlei manieren te zien, ook wat de eredienst betreft.

- Lees nu aandachtig Hebreeën 12:18-29.
Praat er een paar minuten over, voor een globale eerste indruk.
Waarover gaat het hier, denk je? Wat herken je?

Naderen tot God

Nu gaan we dichterbij kijken naar wat er staat.

a. Eerst vers 18-21. Daar wordt in herkenbare herinneringen teruggekeken naar Gods verschijning op de berg Sinaï. Een fantastisch gebeuren was dat geweest, erg imponerend met al dat geluid van bazuingeschal en stemgedonder. Heel het volk stond vol ontzag aan de voet van de berg. Denk maar niet dat iemand op z'n bed was blijven liggen! Want God had gezegd dat Hij heel zijn volk wilde ontmoeten, Hij had ook gezegd dat ieder zich moest heiligen om zich daarop voor te bereiden (Ex. 19:10v).

Toen de grote God begon te spreken, was dit zo overweldigend, dat de mensen aan Mozes vroegen om hun tussenpersoon te zijn (Ex. 20:18-21). Maar Mozes stond ook te trillen op z'n benen. Geweldig! Zoiets vergeet je nooit. Echte Joden konden zich hierop beroemen. Wat een ervaring! Maar waar is die gebleven...? Dat is de vraag.

b. Nu gaan we een half zinnetje verder, vers 22a: 'u staat voor de Sionsberg, voor de stad van de levende God.'

De Sion is de berg van Gods woning. Daarop was Jeruzalem gebouwd, daar stond de tempel. Nooit was die vol van bliksems, niemand heeft daar ooit stemgedonder gehoord, zoals bij de Sinaï. Maar intussen was de Sion wel een heel grote stap vooruit, vergeleken met de Sinaï. De verschijning van God duurde toen maar even (*Sinaï*), maar de woning van God is blijvend (*Sion*)! Dát is nog eens geweldig!

Het prachtige van Jeruzalem in het Oude Testament was: God woont hier, en wij wonen hier ook. De stad van God was vol met mensen. Drie keer per jaar ging iedereen ernaartoe. Hoogtepunten waren dat, voor iedereen. Nee, ze zagen geen bliksems meer, maar ze wisten: God is nog steeds dezelfde als toen.

c. Dan het volgende stuk tekst erbij, vers 22-24. Nu gaat het over de nieuwe bedeling, want op de Sionsberg wordt nu 'het hemelse Jeruzalem' gebouwd. Dat hemelse Jeruzalem is dus niet in de hemel, maar op aarde. Alle Goudse kaas is ook niet in Gouda. En Schotse whisky is in Nederland te koop. Het gaat om de afkomst: op aarde wordt nu een Jeruzalem gebouwd dat uit de hemel komt. Weer een geweldige stap vooruit! Stond er eerst een tempel van natuursteen en cederhout, overtrokken met goud, nu bouwt de Geest met levende stenen. Laat je ook zelf als zo'n levende steen gebruiken, schrijft Petrus (1 Petr. 2:5).

Nu is de berg 'Sion' dus beeldspraak geworden, net als 'Jeruzalem'. De gemeente is nu zelf het huis van de levende God (1 Tim. 3:15). Overall waar twee of drie in de naam van de Heer vergaderd zijn, daar is Hij zelf in hun midden (Mat. 18:20). Zo zijn er vele huizen, inmiddels, over heel de aarde verspreid. Samen zijn ze 'het hemels Jeruzalem'. Nog niet voltooid, wel volop in aanbouw. Het is nu de tijd om haar poorten binnen te gaan.

Denk daar eens even over na. Als je vandaag Psalm 122 zingt: 'Jeruzalem, dat ik bemin, nu treden wij uw poorten in', is dat dus geen verleden tijd.

'Jeruzalem' is nu dus geestelijk te verstaan. (Paulus waarschuwt ons haar niet te verwarren met het huidige Jeruzalem in Palestina, Gal. 4:25-27). Maar de betekenis van deze geestelijke stad is dezelfde gebleven als in het Oude Testament: God woont hier, en wij mogen hier ook zijn. Heel bijzonder.

Alleen is nu het hemelse karakter van de stad duidelijker geworden, en dichterbij gekomen. Als de Hebreëën dit Jeruzalem binnengaan, komen ze in een grote samenkomst met engelen die met grote vreugde bijeen zijn (vers 22). En ook met vele 'eerstgeborenen': dat zijn allemaal erfgenamen die in aanmerking komen voor de grootste erfenis die er bestaat.

En ze naderen tot God. En tot de overleden rechtvaardigen, die nu naar hun geest bij God zijn. En ze gaan tot Jezus, die met zijn kostbaar bloed dit alles mogelijk maakt.

Wat hier staat, is de beschrijving van één groot feest, in hemel en op aarde. Nog niet in volmaaktheid (er zijn nog erfgenamen op aarde en er liggen nog lichamen in het graf), maar het feest is al wel begonnen!

d. En dan de clou (vers 25-29): gelovige mensen, verkijk je niet op de kerk in het Nieuwe Testament! Zij wordt hier en nu vervolgd, haar heerlijkheid is soms ver te zoeken, maar intussen is zij dichterbij God dan ooit te voren! Luister dan met minstens zoveel eerbied en ontzag als de mensen toen deden bij de Sinai. Bedenk bovendien, dat Mozes heen en weer liep tussen God en mensen. Dat doet Jezus nu niet: als je gelooft in Hem, neemt Hij je mee tot recht voor de Vader.

Dat gebeurt in elke eredienst. Dat is eredienst. Vol eerbied en verwondering gaan tot God, met Jezus, om te delen in zijn vreugde en zijn nabijheid, net als de engelen, in verbondenheid met alle heiligen in hemel en op aarde. Dat is een hele mond vol. Maar het is allemaal waar.

Dat gebeurt, wanneer je gelovig met de gemeente samenkomt om de Heer aan te roepen. God is heel groot en goed in wat Hij doet door de eeuwen heen. Als je gelovig nadert tot deze God omdat je bij Hem mag horen, nader je ook tot deze gemeente om in haar midden mee te zingen en mee te bidden. Dat kun je niet scheiden, die gemeente is Gods heerlijke woning. Daarom wordt ook die gemeente zo groot, een deel is in de hemel en verder is zij aanwezig over heel de aarde. Met alle heiligen zullen we iets ontdekken van de omvang van Gods liefde (Ef. 3:18,19).

Tot zover de bijbelstudie. Je merkt dat de Bijbel je veel meer laat ontdekken dan je ooit had kunnen verzinnen. Het kan soms zo gewoon lijken als je naar de kerk gaat. Misschien vind je het wel eens saai. Of valt het je tegen. Bedenk dan voortaan: dat dachten de Hebreëën ook. Maar ze hadden het mis. In de eredienst komen we samen heel dicht bij God. Op die manier wil Hij je omhoog leren kijken en ver vooruit.

Hoe nader je zelf tot God?

Als je ziet waar het om gaat, is de volgende vraag: hoe doe je dit nou? Wat is dat 'naderen tot God'? Misschien vind je dat een oud woord, het betekent: dichtbij komen, niet alleen lichamelijk, maar ook met je woorden, je gedachten, je liefde. Hoe doe je dat persoonlijk én samen?

Om je te helpen een paar vragen hierbij.
Daarover kun je denken voor jezelf, maar ook praten met elkaar.

Vragen die al belangrijk zijn als je onderweg bent naar de kerkdienst toe:

1. Waarom ga je naar de eredienst? Hoe zijn je gedachten van tevoren?
2. Wat of wie ga je daar zoeken, wat is je doel?
3. Wat ga je brengen? (Ben je ergens dankbaar voor?)

In de kerkdienst gaat niets vanzelf, naderen tot God kun je alleen heel bewust doen

En als je in de eredienst bent:

4. Geloof je dat God er is? Hoe dan?
5. Geloof je dat je welkom bent in het huis van God? Waarom?
6. Geloof je dat God vol liefde tot je spreekt (in de zegen, de wet, de Bijbel, de preek)? Waarom zou Hij van je houden?

Naderen tot God doe je door te geloven dat je echt bij Hem mag komen, dat Hij van je houdt

En verder in de eredienst:

7. Ben je er zelf ook helemaal bij? Ben je fit? Wat kun je daaraan doen?
8. Als je mee zingt en bidt, probeer je dat ook te menen?
9. Wil je heel je leven aan God (leren) geven? Hoe ga je dat zeggen dan?
10. Wil je 'amen' zeggen ('ja') op het Woord dat je hoort? 'Ja' zeggen tegen God? Waarom?

Naderen tot God doe je vanuit je hart, je wilt Hem echt ontmoeten

Als je om je heen kijkt in de eredienst:

11. Al die andere mensen, wie zijn ze voor je?
12. Hoe vind je dat om samen met hen alles te doen in de kerkdienst?
13. Denk je ook aan 'alle heiligen' die je nog niet ziet, je band met de hemel? Wat kun je van hen leren (Heb. 12:1)?

Naderen tot God doe je ook samen, als een groot gezin

De praktijk van de eredienst

Tot nu toe waren er een heleboel vragen om over na te denken. Het begint in je leven met God altijd met geloven, want de werkelijkheid is groter dan je zo kunt zien.

Maar daarna wordt het belangrijk dat de werkelijkheid die je meemaakt, klopt met wat je gelooft.

Om iets te noemen: vind je de eredienst die je 's zondags meemaakt, inderdaad feestelijk? Nu moet je wel bedenken dat een eerbiedig feest geen dulle fuif is. Maar wel een feest!

Enkele vragen

Merk je vreugde en verlangen naar God, in wat er wordt gedaan, gezegd en gezongen?

Ja? Nee? Vertel!

Een andere vraag: wat vinden jullie, is de eredienst ook van jongeren in de kerk, of vooral iets van ouderen?

Dit is best wel een lastige vraag, omdat er tussen jonger en ouder nogal veel verschil kan zijn in taal, beleving en cultuur.

Kun je merken dat de preek voor alle leeftijden is? Dat God daarin ook tot jou spreekt? Dat de preek je helpt om God lief te hebben in heel je leven?

Kun je met de gemeente samen ook je eigen antwoord aan God geven in de liederen en de gebeden?

De proef op de som: vraag je wel eens een ongelovige vriend(in) mee naar de kerkdienst?

Zo ja, hoe was zijn of haar ervaring?

Zo nee, waarom niet? Wat zou er volgens jou eerst moeten veranderen?

Een heel praktische vraag: hebben jullie misschien ideeën waardoor alles wat je gelooft over de eredienst, beter tot uiting zou komen? Het naderen tot God, het gelovig luisteren, zingen en bidden? Het antwoord geven aan God? Niet alleen voor jullie als jeugd, maar voor heel de gemeente?

Zou je daarover willen praten met de dominee of de kerkenraad?

En vooral: wat zou je zelf ervoor overhebben? Stel dat je iets wilt bijdragen aan de eredienst, bijvoorbeeld in muziek of een lied, dan moet je wel tijd (willen) hebben om dat goed voor te bereiden.

De eer zit vooral in je hart

Het is heel gemakkelijk om kritiek te hebben op de kerk en haar erediensten. Omdat zij verre van volmaakt is. En omdat we altijd te maken hebben met heel verschillende mensen, die anders denken dan jij. En jij denkt anders dan zij. Als je wilt, heb je altijd wel een reden om te mopperen of teleurgesteld te zijn.

We willen ook graag onze zin hebben, en liefst een beetje snel. Anders zijn we weg, gaan we hoppen en shoppen. Of we blijven op bed liggen, lekker uitslapen. Herken je dat?

Als je daar last van hebt, denk dan eens eerst aan de Heer Jezus. Hij brengt al die verschillende mensen bij elkaar, de veelkleurigheid van de kerk en de erediensten is voor Hem een sieraad. Net een groot boeket bloemen, samen in één vaas. Allemaal andere kleuren, maar bij elkaar een mooi geheel. Als je Jezus daarom eert in je hart, verdwijnen je vooroordelen als sneeuw voor de zon.

Jezus is onze weg tot God. De weg die je 'zonder schroom' mag gaan, staat er in Hebreeën 10:19, omdat zijn bloed je reinigt. Maar, staat er ook, raak nu niet door je eigen slordigheid die 'onbeschoortheid' kwijt (Heb. 10:35).

Met andere woorden: je kunt niet in een kerkdienst vol eerbied tot God willen naderen, terwijl je op een ander moment slordig met God omgaat. Heel je leven wordt een eerbiedig naderen tot God, steeds dichterbij.

Nergens staat in de Bijbel dat je tweemaal per zondag naar de kerk moet. Wel staat er: als er een samenkomst is, komen jullie allemaal. Want je neemt elkaar mee naar God

en naar de grote dag (zoek eens op Heb. 10:25). Bovendien: God ontmoet zijn volk, niet een aantal vrijwilligers (denk aan de Sinai).

We mogen best de zondag anders inrichten. Die twee erediensten zijn onze eigen keus, het zouden er ook drie mogen zijn of één lange met een maaltijd erin. Maar steeds blijft het principe: God ontmoet zijn héle gemeente.

Als je Hem daarom eert, kom je zelf ook.

Ik hoop dat dit alles jullie helpt om in de erediensten echt God te ontmoeten, je leven aan Hem te wijden en af en toe tegen een vriend te zeggen: Kom, ga mee, dit is gaaf!

Zondagmorgen

*Dodelijke stilte heerst in de stad.
Eén van de laatste kerkklokken
tracht – uit alle macht –
tot leven te wekken.
Die stem wordt resoluut
in het kussen gesmoord.
Dodelijke onverschilligheid.*

*Een klein getal ontwaakt in de stad.
Hij die als eerste en enige
de dodelijke stilte doorbrak
wekt op om echte
levengenieters te zijn.
Die stem wordt gehoord.
Levenwekkende activiteit.*

*Gekozen tot leven uit een stad –
uit een wereld – vol doden.
Hoe is het mogelijk!*

Lies Boven-Boonstra

3. 'Betrokkenheid' is een sleutelwoord voor ieders deelname in de ontmoeting. Die betrokkenheid is rechtstreekse vrucht van Gods Geest. Tegelijk wil die betrokkenheid gevoed worden door de aantrekkelijkheid van de eredienst.

Zie 1 Petrus 2:5: 'Laat je zelf gebruiken als een levende steen van het geestelijk huis.' Niemand kan dat doen of zijn voor een ander, dit is hoogstpersoonlijk.

Zie Efeziërs 3:14-19: de grote levende woning die God van alle-heiligen-samen maakt, begint met zijn woning in ieders hart (vs. 17).

4. Herkenbare patronen zijn dienstig om de eredienst te kunnen volgen. Voorspelbare patronen kunnen ook gemakkelijk de aandacht laten afnemen.

Ideaal is de combinatie van herkenbaar en verrassend, vertrouwd en nieuw.

Zie Marcus 2:21-22: nieuwe wijn gist en bruist, zet uit naar alle kanten. Zo is het koninkrijk ook. Dat kun je niet allemaal opvangen in oude gewoonten en gebruiken. Wil onze ontmoeting met God winnen aan betekenis, dan zullen oude waarheden nieuw en eigentijds vorm moeten krijgen. Dat is dus niet omdat het vroeger verkeerd zou zijn gegaan, maar omdat de kerk altijd wordt vergaderd in haar eigen tijd.

Zie 1 Korintiërs 14:26v: als je de levende God ontmoet, kan er van alles gebeuren wat je van tevoren niet hebt bedacht, omdat Hij het geeft in de harten, op zijn manier. Dat vraagt om enige orde, maar er moet wel ruimte blijven om je te laten verrassen. Spijker de eredienst niet dicht met hoe je het zelf allemaal wilt.

5. De voorganger in de dienst bedient het Woord aan de gemeente, in de naam van God. Maar wat de gemeente tot God heeft te zeggen, kan zij ook zelf onder woorden brengen. Het voorgaan daarin heeft daarom ook het aspect van toerusten, delegeren, samen voorbereiden enz.

Het is de bedoeling dat de ontmoeting met God breed gedragen, vormgegeven en ervaren wordt.

Zie nogmaals 1 Korintiërs 14:26v: ieder kan iets bijdragen, niet alleen de dominee is aan het woord.

Zie ook Efeziërs 4:11-16: ambtsdragers rusten de heiligen toe, zodat zij allen bekwaam zijn tot de heilige dienst (vs. 12). Voorgangers doen niet alles alleen, maar zijn erop uit dat het hele lichaam leeft en functioneert in al zijn leden (vs. 15,16).

6. Nooit is een vorm of een verandering een doel in zichzelf. Iedere vormgeving zal altijd dienstbaar zijn aan de inhoud en aan het doel van de eredienst.

Omdat over vormen en gebruiken verschil van mening mogelijk is, zullen wij in de gemeente elkaar daarin verdragen. Niemand zal zijn opvatting over vormen en gebruiken aan anderen willen opleggen.

Zie Romeinen 15:7: elkaar aanvaarden is ook echt aanvaarden, zoals de ander is. De ander niet meten aan jezelf. Jongeren zingen anders dan ouderen, andere muziek, ander ritme enz. Probeer dat echt te aanvaarden en in de erediensten te laten blijken.

Zie Matteüs 16:24,25: Jezus volgen betekent altijd, dat je niet meer zelf voorop loopt. Je kunt Hem niet dicteren, je kunt bij Hem geen bestellingen plaatsen voor een gemeente die precies bij jou zou passen. Wij ontvangen ons leven, persoonlijk en samen, precies zoals Hij het geeft. Wij ontvangen elkaar, ouder en jonger, met allerlei gaven en talenten, om samen Hem te prijzen. Geef de ruimte daarvoor in de eredienst, waardeer elkaar daarin! Als je merkt dat je snel kritisch bent, oefen je dan in zelfbeheersing als een vrucht van de Geest (Gal. 5:23).

►► *Persoonlijke vraag:* Is er een punt dat eruit springt? Waarom?

Tip: Lees ook de schets voor jongeren 12-16, om alle elementen van de eredienst helder voor ogen te hebben.

Kerkelijke afspraken over de orde van dienst

Als zusterkerken in het land zijn wij de laatste jaren voortdurend in gesprek over onze erediensten voor God. De generale synode is onze ontmoetingsplek, waar we samen studeren en afspraken maken over o.a. de verschillende orden van dienst.

Zo hebben wij elkaar onlangs het vertrouwen gegeven om wat minder strak om te gaan met de orden van dienst, zoals wij die gewend zijn. We zullen ons er wel aan houden, zodat ze herkenbaar zijn. Het Woord, het amen, het lied, het gebed, de offerande, de zegen, ze zijn onvervangbaar. Maar de invulling ervan mag wel wat meer variëren, zelfs verrassend zijn.

Voor wie het precies wil kunnen nalezen, volgt hier een stukje uit de notulen (Acta) van de Generale Synode te Zuidhorn in 2002-2003:

'De synode is ten aanzien van artikel 65 KO van oordeel dat in de kerkorde geen directe binding moet worden vastgelegd aan complete en precieze orden van dienst. De hoofdregel moet zijn, dat de kerkenraden er binnen het algemeen geldend kader verantwoordelijk voor zijn dat op verantwoorde wijze aan de kerkdiensten invulling wordt gegeven. In generaal-synodaal verband ontwikkelen en aanvaarden de kerken diverse orden van dienst bij wijze van voorbeeld en als aanbevolen orden, waarvan de kerken gebruik kunnen maken' (blz. 59).

Als toelichting schreef de synode erbij:

'Deze orden van dienst zijn mogelijkheden om een gereformeerde kerkdienst in te vullen op een manier die bijbels-theologisch, confessioneel en oecumenisch verantwoord is. De orden zijn dus niet op te vatten als een soort proces-verbaal of draaiboek van wat allemaal hooguit in een kerkdienst kan plaatsvinden en hoe dat uitgevoerd moet worden. Hoe die invulling verder wel en niet zou mogen zijn, wordt geen voorwerp van regelgeving. Het huidige artikel 65 KO dient in de hier aangegeven zin te worden uitgelegd en gehanteerd' (blz. 60).

Onze verantwoordelijkheid komt hierin duidelijk naar voren. Enerzijds: de gang van zaken in de eredienst moet in allerlei opzicht verantwoord zijn.

Anderzijds: de aangenomen orden dienen niet gehanteerd te worden als een draaiboek, waardoor de gang van zaken in alle erediensten vastligt en in hoge mate voorspelbaar is.

Hierin moeten we samen onze weg vinden, terwijl we zien op God en bereid zijn elkaar te aanvaarden. Die aanvaarding zal juist belangrijk zijn, wanneer blijkt dat we niet hetzelfde denken of voelen. Dat kan en hoeft niet allemaal op één avond opgelost te worden. Maar laat er tenminste een begin zijn van een open gesprek, waarin niet meteen geoordeeld wordt, maar ieder bereid is om goed te luisteren naar wat een ander beweegt.

Doelen / wensen

Wellicht is het mogelijk te komen tot een gezamenlijke visie, om te streven naar:

1. Erediensten waarin God centraal staat en zijn Woord bediend wordt, als centrum en stimulans voor het gemeentelieven, met uitstraling en aantrekkingskracht naar buiten toe.

Samen de Heiland tegemoet, als verschillende generaties in Gods verbond.

2. Inhoudrijke, herkenbare, veelzijdige en gevarieerde erediensten om ieder te doen groeien in geloof, dankbaarheid, overgave, toewijding, vertrouwen, blijdschap, verbondenheid en verwachting.

3. Eerbied, eensgezindheid en orde in alles.

4. Optimale betrokkenheid van ieder met hoofd, hart en handen in de voorbereiding van en de deelname aan de erediensten.

5. Bewustzijn van saamhorigheid wanneer wij als gemeente ons voor God stellen (in plaats van een consumptieve instelling en willekeurig aan- of afwezig zijn).

►► *Vragen:*

1. Hoe denk je over deze 'doelen / wensen'?
2. Zou het geheel van deze 'doelen / wensen' eenzijdigheden in en spanningen rond de erediensten kunnen voorkomen of wegnemen? Hoe kun je de ander hierin meenemen, die heel anders denkt dan jij?

Als gemeente gaan tot God

Eeuwenlang was in de roomse kerk de liturgie alleen een zaak van *het ambt*. De geestelijkheid arrangeerde de ontmoeting met God. Zij beheerde het heil en bediende dat op haar manier aan de leken. De eredienst voltrok zich in een taal die verder niemand verstond, en zou ook gewoon doorgaan als er verder niemand was. Net als in het Oude Testament: Mozes spreekt met God en gaat de berg op, de rest van het volk blijft op afstand staan om later uit de mond van Mozes te horen wat God heeft gezegd. *Met die gedachte evenwel heeft de Reformatie radicaal gebroken*. De gemeente ontmoet haar God, *zij zelf!* De ambtsdragers geven daarin leiding, in dienst van God, maar altijd daarop gericht dat de gemeente zelf hoort en zingt, belijdt en bidt.

Wanneer Jezus tegen Petrus zegt, en later tegen alle discipelen, dat ze volmacht hebben tot de bediening van de verzoening, om zonden te vergeven en toe te rekenen, waar is die volmacht na hun sterven gebleven? Rome zegt: bij het *ambt*, die bevoegdheid wordt door handoplegging doorgegeven van de ene Petrus naar de andere, die inmiddels paus heet. Daarbij meent men zich te kunnen beroepen op Matteüs 16:18.

De mensen van de Reformatie beleden evenwel: Jezus zag in de twaalven zijn *gemeente*, bij haar is de volmacht terechtgekomen om te zegenen en te vergeven. Allen worden gezalfd met de Geest (1 Joh. 2:20,27). Het hele volk is profeet geworden (Hand. 2:17-21). *Wanneer de gemeente samenkomt, gebruikt zij haar volmacht om in Gods naam te spreken en te handelen*. De volmacht om te dopen (Mat. 28:19,20), het avondmaal te bedienen (Hand. 2:46), tot de gemeente toe te laten, de tucht te bedienen enz. (Mat. 18:17; 1 Kor. 5:4,5; 1 Kor. 5:12,13). Die volmacht heeft de ambtsdrager niet zelf, uit kracht van zijn ambt. Die volmacht *heeft de gemeente*, door haar Hoofd en Heer. De ambtsdragers geven leiding in dit alles, maar steeds is het de gemeente zelf die handelt, in Gods Naam.

Dat is een zeer groot verschil, dat doorwerkt in de hele eredienst. Zorgt het *ambt* voor de ontmoeting met God, en gaat die ceremonie gewoon door ook als de gemeente (deels) ontbreekt? Of is het de *gemeente* die tot God gaat, en kan zij daarbij net zomin ontbreken als God zelf? Als je dat ziet, zie je ook dat het principieel helemaal niet kan dat gemeenteleden wegblijven, terwijl intussen wordt verondersteld dat de dienst wel doorgaat. Een dergelijke praktijk brengt enorme schade toe aan het besef van eredienst en aan de eredienst zelf.

Zie voor een verdere uitwerking van deze gedachte wat ik geschreven heb in De Reformatie, 25 februari 2005, onder de titel 'Samen in de naam van Jezus', te vinden op www.dereformatie.nl.

►► **Vragen:**

1. Hoe nieuw is dit voor je?
2. Steeds vaker vragen mensen zich op zondag af of ze wel of niet naar de eredienst zullen gaan, of dat ze eens ergens anders een kerkdienst zullen proberen. Hoe denk je daar nu over?

Aandacht voor kinderen

Als de gemeente samenkomt, is het van belang dat de kinderen niet over het hoofd worden gezien. De ouderen zijn daar verantwoordelijk voor. Want wij zullen onze kinderen tot Jezus brengen. Dat is nog iets meer dan meenemen naar de kerk en op een stoel zetten, in de hoop dat ze iets opvangen. Als je kinderen meeneemt, en dat doen we, is het normaal dat je ze aandacht geeft. En dat is vooral zo, als je bedenkt dat het Gods kinderen zijn.

Niet zo lang geleden waren er volop discussies over de vraag, of kinderen tijdens de preek apart genomen mogen worden. Dat zou mogelijkheden bieden om de boodschap op hun eigen niveau naar hen toe te brengen, door een vertelling en een werkje. Anders zou de preek toch maar over hun hoofden heengaan.

Maar daar bleek niet ieder het mee eens. Als de gemeente samenkomt voor God, horen de kinderen erbij. En al snappen ze niet alles, ze vangen toch wel wat op.

Over en weer was dit niet overtuigend. Er zijn wel meer kinderen immers die erbij horen, maar er toch niet zijn. Denk bijvoorbeeld aan de kleintjes thuis of in de crèche. Dat vinden we normaal. Maar tot welke leeftijd gaat dat?

Daarin ligt altijd een subjectief element, want je kijkt naar wat een kind aankan. En die grens komt juist hoger te liggen wanneer het alles of niets wordt: de hele dienst erbij of niet. Juist als het kind even mag lopen en tijdens de preek iets op zijn eigen niveau ontvangt, kan het eerder mee en de hele dienst volhouden. Met als bijkomend voordeel dat er thuis minder lang oppas nodig is.

En waarom zouden we tevreden zijn als de kinderen 'iets' opvangen, als je in een andere ruimte het hele verhaal aan hen zou kunnen vertellen? Ja, dat kan wel zijn, wordt daartegen aangevoerd, maar ze zullen toch vroeg of laat moeten wennen aan de kerkdienst. Je kunt niet alles op kindermaat maken.

Die discussie is geluwd, maar het onderwerp is zeker geen verleden tijd. Zolang ouders aandacht voor hun kinderen vragen, zal er worden gezocht naar een manier om daaraan tegemoet te komen. Het lijkt erop dat plaatselijke kerken hier nu hun eigen weg in zoeken. In sommige kerken worden de kinderen apart genomen tijdens de preek, in andere niet. En zelden gaan gemeenten hier ontspannen mee om.

Maar de predikant kan kinderen ook aanspreken op hun eigen niveau *in* de eredienst. Gewoon even wat ruimte voor ze maken en aandacht aan ze geven.

Het is een kleine moeite, maar die moet je er als gemeente en als voorganger dan wel voor overhebben. Vooral als de gemeente wat groter is, een paar honderd leden telt, kunnen jonge kinderen nauwelijks zichtbaar zijn tussen de grote mensen. Voor een predikant is het dan moeilijk om echt even contact met ze te hebben, je ziet niet hoe ze reageren en je kunt al helemaal niets aan ze vragen. Ze zitten ook gewoon te ver weg, en de kansel is te hoog. Predikanten die op die manier toch proberen aan kinderen een reactie te ontlokken op een vraag, krijgen steevast alleen iets terug van de kinderen die toevallig op de eerste rij zitten.

De oplossing is even doeltreffend als eenvoudig: haal de kinderen (of kinderen van een bepaalde leeftijd) even naar voren toe. Als je weet hoeveel je er ongeveer kunt verwachten, houd dan vooraan zoveel zitplaatsen gereserveerd. En vraag ze dan daar te komen zitten bij het begin van de preek. Als het orgel nog speelt na het lied voor de preek, mogen ze best even lopen. Dan zitten ze daar, even heel dichtbij. En als je dan als predikant de kansel afkomt, heb je een prachtig moment om het begin van je preek aan hen te vertellen.

Intussen heb ik geleerd, dat ik het niet alleen voor die kinderen doe, maar ook voor mezelf en voor de hele gemeente. Want als ik de kinderen vragen stel en daarbij de microfoon onder hun neus houd, krijgen we soms de mooiste en verrassendste antwoorden. De heilige Geest doet in hen al zoveel! Ik neig tot de gedachte dat we als gemeente onszelf tekortdoen, als we dat niet willen horen. 1 Korintiërs 12:22 heeft voor mij een betekenis erbij gekregen: 'Juist die delen van het lichaam die het zwakst lijken zijn het meest noodzakelijk.'

►► *Vragen:*

1. Hoe denk je hierover? Zou het voor de rest van de gemeente winst of verlies zijn, als een deel van de preek op kinderniveau wordt gehouden?
2. Is dit in jouw gemeente te realiseren? Wat is daarvoor nodig?
3. Hoe bereik je dat kleine kinderen in de samenkomst iets bijdragen aan Gods eer?

Zie voor een verdere uitwerking van deze gedachte wat ik geschreven heb in De Reformatie, 21 mei 2005, onder de titel 'Aandacht voor kinderen', te vinden op www.dereformatie.nl.

En de oudere jeugd?

Heeft de kerk een probleem met de oudere jeugd? Je zou het haast denken. Toch zou ik het zo niet graag zeggen. Ik zie het meer andersom: de opgroeiende jeugd heeft een probleem met de kerk. Het kan verhelderend zijn om het eens van die kant te bekijken.

Het leven van jongeren is snel. Enorm veel informatie komt op hen af. Niet allemaal even betrouwbaar helaas, ze moeten voortdurend op zoek naar echtheid. Wie en wat is betrouwbaar? Daarin moeten ze keuzes maken. En ze moeten zoveel kiezen, aan de lopende band. De wereld is verwarrend voor hen, het is moeilijk om er vat op te krijgen,

erbij te horen. Daarom is voor jongeren verbondenheid zo belangrijk, ze zijn de hele dag online met elkaar. En de vraag of ze aanvaard worden, is spannend; daarop zijn ze voortdurend alert.

Komen ze in de kerk, dan lijkt dat allemaal anders. Er is wel verbondenheid, maar daar hoeven ze niets voor te doen. Dat is niet spannend. Helaas kan dat ook passief maken, er wordt de jongeren helemaal niets gevraagd.

En ze hoeven hier ook heel weinig te kiezen. Normaal zijn jongeren nogal creatief, maar in de kerk hebben anderen (die er eerst waren) alles al op hun manier vastgelegd. Dat motiveert niet erg om je in te spannen. Alles wat ze verzinnen, stuit op weerstand.

Dit is voor onze jongeren een groot probleem. Iedereen zegt dat ze 'erbij' horen, maar ze hebben niet de indruk dat ze ergens bij betrokken worden. Vooral in de eredienst zijn ze niet nodig met hun muzikale en creatieve gaven. Ze mogen op het allerlaatste moment aanschuiven op de achterste bank...

De wereld heeft dat (op haar manier) drommels goed door. In haar gevecht om de jeugd neemt zij de jongeren *bloedserieus*, ze worden persoonlijk aangesproken, uitgenodigd en meegenomen in van alles en nog wat, en dat op steeds jongere leeftijd. Ze hebben hun eigen rechten en vrijheden gekregen om van alles volop gebruik te kunnen maken. Zo win je ze namelijk!

Waarom zouden we in de kerk daarbij dan achterblijven? Juist wij hebben onze jongens en meisjes zoveel te bieden, juist wij verstaan hoe belangrijk het is dat zij naderen tot God. Dat ze erbij horen, mag geen uitgangspunt zijn waarbij vervolgens alle inzet en spanning verdwijnt. Laat ze van die achterste bank af komen, haal ze naar voren, *zet ze in*, geef ze de gelegenheid om iets in hun eigen verantwoordelijkheid voor te bereiden en bij te dragen. Als we zeggen en belijden dat ze er helemaal bij horen, zouden we moeten zoeken naar geschikte vormen waarin dat tot uiting kan komen en waarin hun persoonlijke betrokkenheid wordt gestimuleerd.

'Betrokkenheid', het is een sleutelwoord!

Want het gaat om hun jonge hart, dat zij daarin zelf naderen tot God.

Is het werkelijk waar, dat de orthodoxe kerken vooral gebrand zijn op een correct verloop van de erediensten? Wie maakt dan uit wat 'correct' is?

En hoe kan een eredienst als ontmoeting voor God 'correct' zijn, als één van de belangrijkste doelen niet wordt gehaald? We beleven het tegenwoordig, dat jongeren op zoek gaan naar een warme plek, waar ze kunnen zijn en meedoen zoals ze zijn. Soms worden kerkdiensten worden daarvoor ingeruild. En als dat (gelukkig) niet zo is, zijn die samenkomsten toch om iets te compenseren wat in de kerk wordt gemist. De benaming 'jeugdkerk' is veelzeggend.

Het lijkt erop, dat plaatselijke kerken daaruit weinig lering trekken. Ze staan erbij en ze kijken ernaar, soms o zo benauwd voor de interne discussies die het zou kunnen geven als de erediensten nog meer zouden veranderen. Nee, laat de jeugd dan maar gaan, het is altijd moeilijk om die vast te houden.

Toch? We moeten ook om de gemeente denken...

►► *Vraag:* Hoe zouden wij als volwassenen de oudere jeugd meer serieus kunnen nemen?

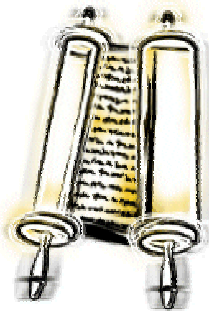
Hoe zouden we hen meer kunnen betrekken in de eredienst?

Tip: Bespreek het ook met hen zelf.

Zie voor een verdere uitwerking van deze gedachte wat ik geschreven heb in De Reformatie, 28 mei 2005, onder de titel 'Heeft de kerk een probleem met de oudere jeugd?', te vinden op www.dereformatie.nl.

De tweede kerkdienst

Het is een bekend feit, dat de middagdienst in de tijd van de reformatoren veel meer het karakter had van een leersamenkomst. De leer van de kerk werd onderwezen aan jong en oud. Aan de jeugd werden vragen gesteld, die tijdens de dienst werden beantwoord. Zodoende was er een duidelijk onderscheid tussen de eerste en de tweede dienst. 's Morgens was er de viering van het heil, de *verkondiging* van de genade. 's Middags lag het accent meer op de onderwijzing, het ingaan op de *leer* van de genade.

En dat kan teruggaan op oude praktijken. Had Israël na de ballingschap niet een tempel en synagogen? In de tempel was de bediening der verzoening, daar stond de viering centraal. Terwijl de synagoge bekend staat als het leerhuis. Uiteraard hadden tempel en synagoge veel met elkaar gemeenschappelijk, maar ze waren bepaald geen duplicaat van elkaar. Sinds mensenheugenis is er een onderscheid tussen viering en verkondiging enerzijds, en leren en onderwijzen anderzijds. Een onderscheid, dat doorwerkt in opzet en vorm van de samenkomst.

Zo hadden de Korintiërs erediensten waarin vragen gesteld werden (1 Kor. 14). Er was ruimte om in te gaan op de boodschap, om door te vragen en opheldering te krijgen. Dat zal voor de mensen best belangrijk zijn geweest, we krijgen de indruk dat er een levendig gebruik van werd gemaakt.

De laatste jaren keert de tweede kerkdienst als onderwerp terug op elke generale synode. Er is echt een bezinning op gang gekomen. De vraag speelt, wat nu echt een leerdienst is. Een vraag die daarmee samenhangt, is: hoe gaan we om met interactie, dat gemeenteleden tijdens de verkondiging kunnen ingaan op wat ze horen?

Kunnen we dat aan als gemeente?

Een stap verder: is ook groepsbespreking mogelijk in de eredienst? Of zal dat afbreuk doen aan de verkondiging? Het is allemaal niet verboden, wel hebben de synodes voorlopig gevraagd om terughoudendheid. Preekbespreking kan beter na de eredienst, is het gevoelen van velen.

Hier hangt een andere zaak mee samen. Keer op keer wordt er gevraagd naar een vorm van catechisatie voor belijdende leden. Daar is enorm veel behoefte aan, maar bijna niemand heeft er tijd voor. De predikanten zijn al zo bezet 's avonds, en de jongvolwassen gemeenteleden niet minder. Al heel wat enthousiast opgezette trajecten zijn om die reden verwaterd en aan hun einde gekomen.

Maar als de leerdienst nu eens deze ruimte kreeg: het thematisch behandelen van de leer, vanuit de Schrift, aan de hand van de belijdenissen, mét gelegenheid tot doorvragen. Dat is precies de strekking van de vraag naar de catechisatie voor volwassenen! Voor deze catechese (onderwijzing) was vanouds de middagdienst bedoeld.

Door de gelijkvormigheid aan de ochtenddienst zijn we dit kwijtgeraakt. Prompt komt de behoefte naar voren om het dan op een doordeweekse dag te doen, wat dus niet lukt. Wat is dan logischer dan de middagdienst haar eigen leerkarakter terug te geven, naar inhoud én vorm?

De gemeente en haar leden staan in een spervuur van kritiek en dwaling. Onwetendheid viert soms hoogtij.

Wat zou het dan goed zijn, en ook aantrekkelijk, om als voorgangers en gemeente thematisch de leer van de kerk door te spreken, terwijl geen enkele vraag uit de weg wordt gegaan.

►► *Vragen:*

1. De interactieve leerdienst is een brug te ver, volgens menigeen. Toch is er inhoudelijk veel voor te zeggen. In hoeverre zitten we dan vast in onze eigen tradities? Of spelen er nog meer argumenten?
2. Je hoort wel eens zeggen: 'We zijn in de eredienst om God te eren, niet ter bevrediging van onszelf.' Wat vind je van die tegenstelling?
3. Discussies over veranderingen kunnen oppervlakkig en spannend zijn, vooral als we daarin niet verder komen dan wat iemand 'vindt'. Terwijl we heel veel eenheid ontdekken als we een spa dieper graven en spreken vanuit geloof. Hoe kun je dat niveau bereiken en elkaar daarin meenemen?

Kerkdienst

*En als ik zondags in de kerkbank zit,
dan kijk ik door het hoge raam naar buiten.
De zon speelt door de kleine groene ruiten
en tovert takken op de muren, zwart op wit.*

*De dominee spit in Uw rijke grond,
en werpt het goud met schoppen vol naar boven.
Het vuur, dat in de harten steeds wil doven,
steekt hij weer met zijn woorden aan, als met een lont.*

*En aan het eind, als wij verwachtend staan,
stromen Uw zegeningen door zijn handen.
Uw aangezicht verheft zich langs de wanden
en vrede breekt in onze harten juichend baan.*

*Strek nu Uw vaderarmen naar ons uit,
wil heel ons leven voor ons blijven zorgen,
van iedere maandag tot aan iedere zondagmorgen.
Tot Gij voor eeuwig Heer, ons in Uw armen sluit.*

Enny IJskes-Kooger
(uit: *Als glas in de zon*)

Lectuur voor wie zich verder verdiepen wil

T. Brienen, *Oriëntatie in de liturgie*, Zoetermeer 1992.

Licht op liturgie, toelichting op de besluiten van de GS Berkel en Rodenrijs 1996 over de eredienst; uitg. van deputaten Eredienst.

Thijs Oosterhuis en Elly Urban (red.), *Praktijkschets liturgie*, 1995.

G. van Rongen, *Met alle heiligen*, Barneveld 1990 (standaardwerk).

C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie*, Kampen 1983 (opstellen over liturgie).

M.J.G. van der Velden e.a., *Als wij samenkomen*, Zoetermeer 2000 (historisch en praktisch).

J.R. Visser, *Fijn, naar de kerk!* (Woord en Wereld nr. 28), Bedum 1995.

H. Walinga, *Liturgie, vorm op zondag, voorbeeld in de week* (Woord en Wereld nr. 59), Bedum 2003.

En vooral: *Rapporten van deputaten eredienst*, ingediend bij diverse generale synodes. Deze rapporten zijn toegestuurd aan elke plaatselijke kerk en bevatten een schat aan studiemateriaal en voortgaande inzichten! Zeer de moeite waard.

Verder ook de in de schetsen al genoemde artikelen van mijn hand in *De Reformatie*, te vinden op www.dereformatie.nl:

'Als gemeente gaan tot God', in: *De Reformatie*, 17 mei 2003.

'Samen in de naam van Jezus', in: *De Reformatie*, 25 februari 2005.

'Aandacht voor kinderen', in: *De Reformatie*, 21 mei 2005.

'Heeft de kerk een probleem met de oudere jeugd?', in: *De Reformatie*, 28 mei 2005.

Tips voor liederen

Psalmen

Ps. 27

Ps. 46

Ps. 48

Ps. 84

Ps. 95

Ps. 100

Ps. 116

Ps. 149

Ps. 150

Gezangen

Gez. 25

Gez. 29

Gez. 30

Gez. 41

90 Gezangen

NG 62

NG 76

NG 79

NG 82

NG 87

Liedboek

Lb. 95

Lb. 319

Lb. 320

Lb. 328

Lb. 434

E&R-bundel

E&R 51

E&R 64

E&R 67

E&R 70

E&R 88

Opwekking

Opw. 281

Opw. 451

Opw. 462

Opw. 576

Tips voor (nog meer) bijbelgedeelten

Jesaja 1: 10-20

Jesaja 58: 13-14

Lucas 4: 14-30

2 Korintiërs 5:11-21

1 Timoteüs 2: 1-7

Hebreeën 10: 19-25

Hebreeën 12: 18-29

Openbaring 1: 4-8

Openbaring 1: 9-20

Openbaring 3: 7-13

Openbaring 3: 14-22

Openbaring 5